

НАЧАЛОТО НА ГОДИНАТА В ПРАБЪЛГАРСКИЯ КАЛЕНДАР

Иван Танев Иванов

Иванов, И. Т. *За началото на годината в прабългарския календар.* - сп. Хемус, 2006, кн. № 2, с. 51-58

Ivan Tanev Ivanov. Az év kezdete a protobolgár naptárban. Naemus 2006/2

Тази статия е обширно цитирана в:

http://astronomy4all.com/Pages/astronomy_alphabet/vreme_i_kalendar/page20.html

Страница за прабългарите. Език, произход, история и религия в статии, книги и музика.

<http://protobulgarians.com>

РЕЗЮМЕ: Преполога се, че календарът на древните българи е бил от типа 4 x 91 + 1 дни с негобре установена Нова година. В апокрифните книги на Енох и Юбилеите е описан календар от погобен тип, 4 x 91 дни, за чийто създател е обявен Енох и който е ползван от религиозната секта на есеите. Представят се нови данни, че в предхристиянско време погобен календар са имали и нахците, предците на днешните чеченци и ингуши, които са били съседи на прабългарите в Кавказ повече от пет века. Новата година при нахците се чествала на 25 декември по същия начин със запалено дърбово дърво, както се чества традиционния български празник Бъдни вечер на 25 декември. На тази основа се изказва предположението, че в прабългарския календар празникът Бъдни вечер също е бил най-важният празник в началото на новата година. Изказва се хипотезата, че в календара на прабългарите, 21 декември е бил последната неделя на старата година, 22 декември (празникът Единак – денят на зимното слънцестоене) е бил добавения, извънседмичен ден, след който на 23 декември е започвала първата седмица с понеделник. На първата сряда (25 декември – деня на създаването на Слънцето според книгата Битие: 1: 14-19) прабългарите са чествали денят на Възраждащото се Слънце. Това се обосновава с факта, че календарът при българи и нахци е бил слънчев, а при повечето народи от Стария свят, включително египтяни, римляни и перси, на 25 декември се чествал денят на Възраждащото се Слънце, който по-късно (IV век) е избран от Християнската църква за Рождение Христово.

ONSET OF THE YEAR IN PROTOBULGARIAN CALENDAR

Ivan Tanev Ivanov

SUMMARY. Protobulgarians used a unique solar calendar of the type 4 x 91 + 1 days the New Year Day of which is still obscure. Similar calendar of the type 4 x 91 days is also outlined in the pre-Christian apocryphal books of Enough and Jubilees the authorship of which is prescribed to Enough. This calendar was used by the essayists. New data are now presented that similar calendar was used by the nohchies, the predecessors of recent Chechens and Ingushets, which have been neighbors to the old Bulgars north of Caucasus for five centuries. In the pagan time the Chechens celebrated New Year Day at December 25 using the same ceremonial burning of oak tree that Bulgarians are still being using at their Bâdny vecher (The night of future) holiday at 25 of December. Based on this, it is proposed that 25 of December was also the greatest holiday in the calendar of Protobulgarians. A hypothesis is put forwards that 21 of December was the last Sunday of the old year, while 22 of December (winter solstice) was the uncountable additional day of the old year and 23 of December was the first Monday of the new year. At the first Wednesday (25 of December) when according to the Bible Book Genesis 1: 14-19, the Sun was created, protobulgarians celebrated the Day of Sun Revival. This hypothesis is further substantiated by the fact, that the majority of the Old world peoples including Egyptians, Romans and Persians celebrated the Day of Sun Revival on the same day of December the 25, which later (IV c.) was chosen as the Christmas.

KEY WORDS: cyclic calendar of protobulgarians, Kumran calendar, Enough and Jubilees apocryphal books.

Още древните хора забелязали цикличността в природата – смяната на деня с нощта, смяната на годишните времена и т.н. Така възниква идеята за календара, в основата на който е заложено някакво периодично астрономическо явление – смяна на деня и нощта, на лунните фази, на годишните времена и сезони. Календарът възниква около 30 - 40 в. пр. Хр.- лунен във Вавилон и Китай и слънчев в Древния Египет.

Според избора на "природния часовник" календарите биват слънчеви, лунни или слънчево-лунни (Българска енциклопедия, 1999; 457-458). В лунните календари годината се закръгля на 354 дни, разпределени в 12 лунни месеца, докато при слънчевия календар годината има 365 дни, разпределени също в 12 месеца. В действителност обаче, годината в лунния календар се състои от 354.36706, а в слънчевия – 365. 2422 генонощия. Това предизвиква и в двата случая избуързване на календара спрямо съответната реална продължителност на годината, което се коригира чрез добавяне на високосни дни или месеци. Основен недостатък на лунния календар, който е най-древен и доста примитивен е силното "блуждаене" на началото на годината, което се измества всяка година с около 11 дни напред. Календарите, при които това отчасти е избягнато с интеркалация (вмъкване) на високосни месеци са известни като лунно-слънчеви. При т.н. Метонов цикъл, на всеки 19 слънчеви години се

вмъкват 7 допълнителни лунни месеци. При тези календари, новата година се мести в един интервал от около 30 дни около даден избран ген.

Най-точните календари от лунно-слънчев тип са вавилонския и китайския. Вавилонският се е състоял от 12 лунни месеци от по 29 или 30 дни. Интеркалацията се е извършвала, като на всеки 19 години са добавяни 7 високосни месеци. Този календар е възприет от ранните иранци и използван до VI в. пр. н. е., когато бил въведен т. н. зороастрийски календар, който в основни линии съвпада с египетския слънчев календар. В XI-ти век в този календар са въведени високосни години, така че блуждаенето на празниците и на новата година е отстранено. В Китай съставили своя лунно-слънчев календар около 2 700 г. пр. Хр. При него също се прави интеркалация от вавилонски (метонов) тип, поради което имаме "блуждаене" на празниците и геня на новата година. В добавка, при броене на годините, те са групирани в групи от по 60 и 12. Така се оформя един 12-годишен цикъл, в който годините имат названия на животни, характерни за китайския климат и бит. Тази гревнокитайска идея отговаря на представата за 12-те зодиакални съзвездия, характерна за Месопотамията.

Най-съвършени са слънчевите календари понеже с минимален брой интеркалации се постига висока точност. Първият слънчев календар е древноегипетския, съставен в Хелиополис през 4241 г. пр. н. е. Първоначално, годината е продължавала 360 дни, разпределени в 12 месеца (вероятно заемка от шумерите), всеки по 30 дни, което е очевидна връзка с лунния календар. По-късно се е наложило добавяне на още 5 дни в края на годината за грубо изравняване на египетската календарна година със слънчевата година. В този си вид (12 x 30 дни + 5 допълнителни), египетския календар е използван в продължение на около 4000 години. Поради недостига на $\frac{1}{4}$ ден, новата година и всички празници са "блуждаели" напред и в продължение на 1461 години са се връщали в началото си. Този календар е заимстван от много народи: персийци, арменци, грузинци, согдийци, хорезмийци и др. В 46 г. пр. н. е., римският император Гай Юлий Цезар го налага в Рим с тази модификация, че добавяните 5 дни са разпределени в отделните месеци, които вече не са с равна продължителност. На всеки четири години се правела интеркалация с един добавен ден. Новата година е започвала на 1 януари. На Никейския събор в 325 г. Юлианският календар е приет като задължителен за целия християнски свят. По-късно той е усъвършенстван от папа Григорий с допълнителни интеркалации от по-висш порядък, което практически е премахнало изоставането на календара спрямо реалната астрономична година. Това което отличава слънчевите календари с интеркалация от всички останали календари е отсъствието на блуждаене на техните празници и важни дати.

По-различно е положението с избора на начало на календарната година. Във Вавилон първият ден на годината е отбелязван с новолунието, най-близо до пролетното равноденствие. В зороастрийския календар на гревните иранци новата година е започвала също в геня на пролетното равноденствие – генят Ноуруз (нова година). В Асирия отчитали годините спрямо есенното равноденствие. От 5 век преди Хр. в Древна Гърция началото на годината се отчитала според зимното слънцестоене, което ставало в дните между 21 – 24 декември. В Египет годината е започвала през юли, когато се разлива река Нил. В Древния Рим Новата година започвала на 1 април, когато стъпвали в длъжност новите римски консули. Но по време на едно от въстанията в римската провинция Иберия се наложило консулите да заемат постове си преждевременно на 1 януари. Постепенно това става традиция, закрепена като закон в календарната реформа на Гай Юлий Цезар. В китайския календар генят на Новата година блуждае около края на месец януари и началото на февруари, когато е началото на сеитбата на ориза.

В най-гревните времена календарната година при иранците е съвпадала с точката на зимното слънцестоене [Александър Дугин. Мистерии Евразии (книга 3 из цикла АБСОЛЮТНАЯ РОДИНА). Глава 2. ПОДСОЗНАНИЕ ЕВРАЗИИ. Черный Иран — Белый Иран. 1991]. Древните индоарии също са ползвали календар с начало на годината в геня на зимното слънцестоене [Бхагавадгита. Перевод, въводна статия и словарь Б. А. Смирнова. Ашхабад: "Ылым", 1978]. Едно от съзвездията в календара на ведическите индийци се нарича МАРГАШИРША (Margasirsha), в превод "главата на зверовете" или "главата на зодиака". Това съзвездие се припокрива донякъде с днешното созвездие Козирог, в което настъпва зимното слънцестоене. Месецът, през който Слънцето се намира в съзвездието Маргаширша включва втората половина на ноември и първата половина на декември, след което започва годината. Интересно е, че при гревните индийци, за разлика от китайците, са имали представа за зодиакални съзвездия като съвкупност от животни (зверове). В такъв смисъл произходът на названията в 12-годишния животински (зодиакален) цикъл при прабългарите може да бъде индо-арийски, а не китайски, както обикновено се смята.

Досегашните изследвания за прабългарския календар са главно върху неговия 12-годишен цикъл от години, всяка една от които има характерно животинско название. Счита се, че макар някои от тези названия да не са известни, в общи линии този цикъл съвпада с подобния 12-годишен животински цикъл при гревните китайци, който в периода V-VI в. сл. н. е. е заимстван от много съседни на китайците народи: японци, вьетнамци, тюрки и други южносибирски народи. Не е известно как прабългарите са заимствали оригиналния китайски модел за 12-годишен животински цикъл и как, пряко или посредством някакъв междинен народ. Най-вероятно това е станало през VI-VII в. при съприкосновението им с гьотюрките северно от Кавказ. Не е известно при прабългарите да е присъствала месопотамската представа за зодиакални съзвездия. Много малко са сериозните изследвания върху вътрешната структура на календарната година и нейния начален ден. Най-много неясноти има относно началната дата на годината, като някои предлагат 22 декември, други 22 март за тази цел. Поради крайно оскъдните данни за календара на прабългарите е трудно да се решат тези проблеми. Ето защо, всяко едно изследване, което привежда нови данни за прабългарския календар е полезно, ако тези данни са добре аргументирани.

Първоначално е считано, че прабългарският календар е от лунен тип [1]. Унгарският учен Йозеф Микола [2] приема, че календарът на гревните българи е тюркски и е заимстван от китайския лунно-слънчев цикличен календар. Друг унгарски историк, Геза Фехер [3] коригира тази хипотеза, приемайки, че прабългарите са заели цикловия животински календар от китайците много преди тюрките. По-нови автори [4] се опитват да представят прабългарския календар като лунно-слънчев. Най-нови изследвания подкрепят представата, че той е от слънчев вид [5, 6].

Някои елементи на прабългарския календар могат да се възстановят по исторически документи, традиционната българска празнична система, митология и фолклор, а така също и чрез сравнителен анализ с календарите на сродни или съседни

народи. Допуска се [7, 8], че някои данни от българската етнография могат да се изтълкуват като свързани с календара на прабългарите. Много изследователи обосновават приемот, че началото на годината в прабългарския календар съвпада със специфичния български празник Егнажден, Единак - денят на зимното слънцестоене (21 срещу 22 декември), който по-късно е християнизиран като Игнажден. Димитър Маринов, който е един от най-авторитетните български етнологзи, пише: "От Игнажден се начева Големия сечко, т.е. Голям месец и тоя ден се нарича още Млада година и Нов ден. От тоя ден се брои народната Нова година или Млада година... Думата Идинак значи начало на годината, годиняк."

Според Анчо Калоянов (Старобългарското езичество: Мит, религия и фолклор в картината за свят у българите. В. Търново: ВТУ, 2000, 240 с.), старите българи са имали две Нови години: мартенска, лунна с начало Първи март, по която е датиран Съборът против богомилите, свикан от цар Борил през 1211 г., и слънчева, с начало Игнажден, по която са подредени празниците в т.нар. "Книги на Григорий Цамблак" от XV век.

По същия повод Иван Венедиктов [Ив. Венедиктов. Старобългарската нова година. В: Медното гумно на прабългарите. Изд. Наука и изкуство. 1983. София. с. 98] пише: "...векове наред народът е смятал дните около най-късата нощ като начало на Новата година. Обичаите и обредите, свързани с нея, започват от Игнажден и продължават до Коледа".

Важно доказателство за празнуването на деня на зимното слънцестоене като начало на следващата календарна година е българският обичай **(С)полязуване** (Споляз, Поляз) ([Българският обичай \(С\)полязуване и прабългарският календар](#)). Празникът има много гревен, езически и предхристиянски характер и започва рано сутринта на 22 декември, първият ден след Единак или Егнажден (Игнажден). Този ден се нарича още (С)полязовден. Съгласно обичаят (С)полезнак, по вида на онази "живинка" (човек, животно, наречен "сполязник" или "полязник"), която първа влезе през този ден в двора на стопанина се съди за неговото благополучие за една година напред. Изразът "такъв му е полязът" обяснявал всичко, което се е случвало със стопанина през следващата година (Грамаиков Георги. Традиционното производство на хранителни растителни масла в българските земи през XV-XX-ти век. БАН-Етнографски институт с музей. 2008, с. 115). По този начин няма съмнение, че началото на новата година при гревните българи е било свързано с деня на зимното слънцестоене. Остава неясна обаче ролята на големият езически празник Коледа (нощта на 24 срещу 25 декември. По-късно той е застъпен с рождението на Христос, но елементи от неговата езическа обредност продължават да се използват и днес [10, с. 40 и 154]. Това са горящото гръбово гърво - бъдник, баницата с късметите, колегуването.

Обрядът (С)полязник е широко разпространен в България и Македония, както и в съседните страни, които сега заемат част от средновековната етническа територия на българите - Сърбия, Черна Гора, Северна Гърция. Обичаят се среща и при групи славянски страни. В Полша, Чехия, Словакия и Украйна (по влияние от стара България) наричат "полазник" първият гост, гошъл в къщата в деня на Рождество Христово, а в Словения - на Нова година. Свързването на този обичай към 22 декември е характерно само за народите в източните Балкани и може да се счита за наследство от календарна система, чието начало съвпада с деня на зимното слънцестоене. Това може да бъде календарната система на прабългарите.

Преображенски манастир го Велико Търново. На предната фасада е изобразено Колелото на живота.

На фасадата на Преображенския манастир е нарисувано т.н. Колело на живота, което е много популярна идея в българското религиозно съзнание. На него са представени четирите основни момента от живота на човек - раждане, юношество, зрялост и старост. Тези моменти са свързани с календара, първият с месец декември и деня на зимното слънцестоене, втория - с пролетта и деня на пролетното равноденствие и т.н. Всъщност, това е форма на старата египетска (месопотамска и библейска) идея за годишните фази на Слънцето. Същата представа е изобразена и в т.н. Вечен календар, изографисан през 1870 г. по идея на отец Матей Преображенски (Миткалото) от тревненския зограф

Венко върху стената на Българското народно взаимно училище в с. Михалци, община Павликени (Нели Цонева. Календарът - мерило на вечността (практика на една музейна изложба). Исторически музей - Павликени). Календарът, с размери 158-116 см, съдържа в средата си 10 концентрични кръга. Най-външият е разделен на 12 сектора - толкова, колкото са месеците в годината. В четирите края около концентричните кръгове са нарисувани 4 житейски сцени, изобразяващи 4-те годишни сезона и символизиращи етапите в развитието на всеки един човешки живот. В центъра на календара са изобразенията на Слънцето и Месечината, на двете земни полукълба и всевиждащото око на Господ.

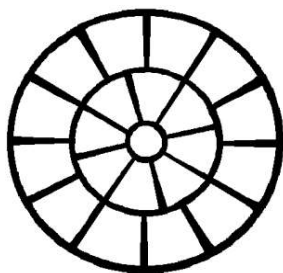

Коделото на живота в календара на отец Матей Преображенски.

Най-неясна остава структурата на годината при прабългарския календар. На основата на несигурни и оскъдни етноложки данни (предания, поговорки, пословици) се предполага, че годината е имала 365 дни. Един от тези дни в народните вярвания се обрисова като "изолиран ден -егинак" [9]. Най-сериозното доказателство за съществуването на такъв ден е наличието на традиционен български празник, наречен Единак, Егнажден. Това е точно денят на зимното слънцестоене (21 срещу 22 декември). По-късно църквата, която се отнасяла враждебно към всички прояви на езичество, е християнизираща Егнажден като ден на свети Игнат - Игнажден, но не е могла да изличи спомена за този ден.

Съществуването на изолиран ден в прабългарския календар е от ключово значение за неговата структура, вид и точност. Приемайки съществуването на ден-егинак, остават 364 дни в годината, които могат да се разделят в четири групи с равен брой дни. От тук се прави изводът, че всяка група е имала по 91 дни, разделени в три месеца, два по 30 и един с 31 дни. На основа на данните от намерената в Плиска розета от бронз се счита, че прабългарите са групирали дните в недели, като всяка неделя е съдържала по седем дни свързани със седемте небесни светила – планети.

Освен Егнажден - Игнажден и Коледа - Рождение Христово, има основания да се счита, че и други традиционни български празници (например Еньовден, Илинден, Секновение) имат езическо начало. Отсъствието на блуждаене (строгата фиксираност) на езическите празници Бъдни вечер, Егнажден и гр. подкрепя твърдението, че прабългарският календар е от слънчев тип и е бил отлично уравновесен с астрономическата година посредством подходящи интеркалации.

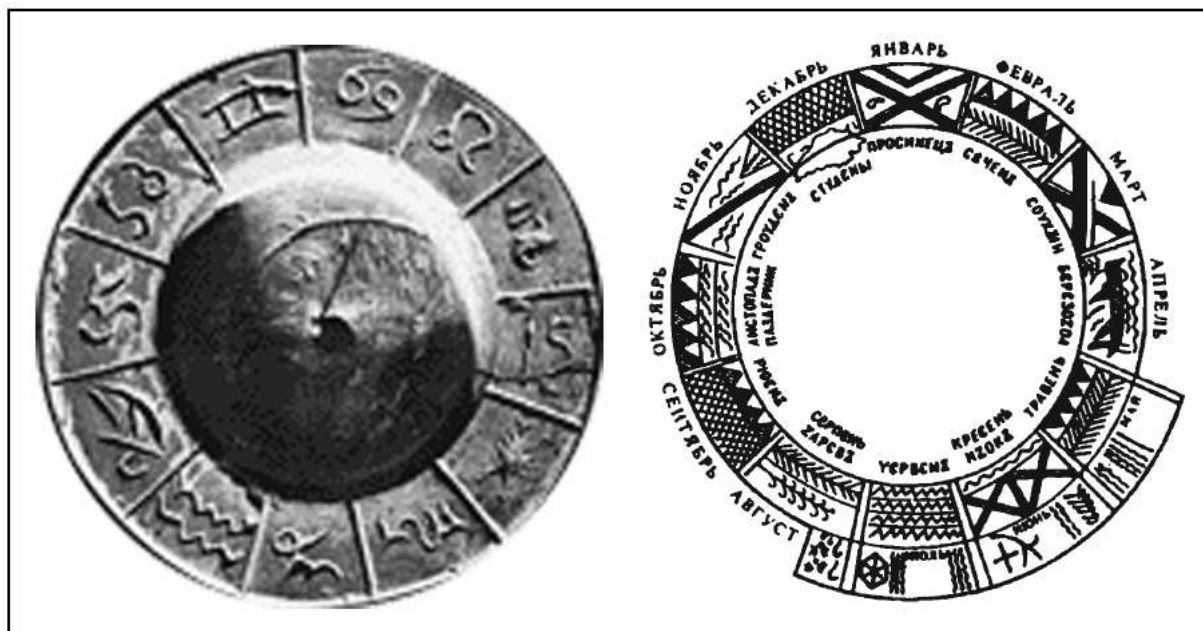

Фиг. 1. Бронзова розета от с. Якимово, Североизточна България, IX – X –ти век. Национален археологически музей – София [11].

В подкрепа на тази структура на календара може да се приведе и прабългарската розета от с. Якимово (фиг. 1), за която се предполага, че е ползвана като календарен инструмент. Подобни инструменти са употребявани в Китай, Египет и на територията на черняховската култура (Украйна), но те съдържат само един кръг, разделен на 12 сегмента-месеци (Фиг. 2-3). Всеки месец е указан с йероглиф или характерни знаци. Розетата от Якимово обаче се състои от три концентрични кръга, като външният е разделен на 12 сегмента, отговарящи на календарните месеци. Според мене, средният кръг е разделен на четири равни сегмента по такъв начин, че всеки от тях вмества по три месеца от външния кръг. Тези сегменти може би отговарят на четирите равни сезона, всеки по 91 дни. Най-вътрешният кръг е изолиран, празен и вероятно символизира добавъчния "изолиран, единичен" 365-ти ден - единак. В розетата от Якимово са вписани няколко соларни символа, срещащи се при много строежи в Плиска, Преслав, Магара и гр. Всеки един от нейните кръгове с точка в средата е типичен соларен символ, радиалните лъчи в средния кръг очертават правоъгълен кръст, който също е соларен символ. Този кръст е вписан в кръг, което също е соларен символ. Лъчите, изхождащи от центъра са разположени по радиусите на кръговете и имат нарастваща дебелина с отдалечаване от центъра. Това подчертава способността на кръговото тяло да излъчва енергия. Като цяло, розетата от Якимово символизира Слънцето и подчертава слънчевия характер на календара. Във средния кръг има вписани още четири отсечки, чиято роля е трудно да се определи. Общо, осемте отсечки на средния кръг описват фигура, подобна на характерния етнографски орнамент при българите елбетица, за която Тачо Танев [12] доста по-рано предположи, че може да има една забравена вече календарна функция. Присъствието на тази "елбетица" в средния кръг на календара от Якимово напълно подкрепя това предположение.

Фиг. 2. Древноегипетски календар (в ляво). Във формата на кръг са показани 12-те месеца на древноегипетската слънчева година, чийто названия са обозначени с йероглифи.

Фиг. 3. Гагателен кръг — календар от IV век от село Лепесовка в Украйна (в дясно). Всеки месец се характеризира със характерна заштриховка.

В този си вид (4 x 91 + 1 дни), прабългарският слънчев календар не прилича нито на египетския и сродния му зороастрийски, нито на римския юлиански календар. В българската етнография няма следи от добавъчните 5 дни, характерни за слънчевия календар от египетски тип, няма и спомен от честване на

новата година около гения на пролетното равноденствие или гения на лятното слънцестоене.

Целта на настоящата статия е да се обогатят знанията за прабългарския календар чрез сравнителния метод, като се сравнят характерните особености на гревния езически календар и новогодишна обредна система при някои кавказки народи (чеченци и ингуши), които дълго време са били съседи на българите. Преди изселването на българите към Дунавска и Волжка България, те живеят на север от Кавказ в близък контакт с местните народи, най-вече нахци, в продължение на повече от 5 века. През този продължителен интервал от време са обменени културни, включително и календарни, традиции между прабългарите и местните народи.

В последно време, благодарение на усилията на руските етнографи А. Тутаев, И. Дахкильгов, М. Ужахов, З. Магаев, А. Танкиев и др., малко по малко се възстановява календара и новогодишната празнична обредност на гревните нахци и вайнахи, предците на съвременните чеченци и ингуши [13]. Чеченците и ингушите са уникални с това, че християнизацията при тях настъпва през византийската епоха, но е краткотрайна и повърхностна, след което отново се възстановява старата езическа религия и обредност. Твърде късно, в началото на XVIII век тези народи са ислямизирани, поради което много елементи от тяхната езическа култура за щастие все още се помнят. Това обстоятелство трябва да се използва за обогатяване знанията ни за календара на прабългарите.

В езическо време, религиозната система на чеченците е концентрирана около главния бог Слънцето (Малх), което е изобразявано с същите символи (кръст, триквестър, кръг, кръг с точка, кръг с кръст в средата, розета, спирала), каквито са оставили и прабългарите по стените и градежите в Плиска, Магара и другаде [14]. Вече има достатъчно доказателства, че при гревните българи Слънцето също е било главен бог. Чеченците и ингушите са имали предхристиянски слънчев календар, поради което техните езически празници са били твърдо фиксирани към определени календарни дати. Годината е наброявала 365 гена, разделена на четири части, в които имало 12 месеца (бутт - месечина, месец). Всеки месец имал по четири недели, а всяка неделя се състояла от седем дни. До тук имаме силен паралел с предположаемата структура на прабългарския езически календар.

За първи ген от неделята се считал понеделникът. Както и годината, генонощието при чеченците също се деляло на четири части. Утрото се свързвало с доброто начало, с идването на слънцето и светлината. Обратно, вечерта се свързвала с идването на духовете на тъмнината. През нощта над света властвали тъмните, зли сили и поради това се забранявало да се работи и да се започва каквото и да било сериозно дело.

Съгласно данните, събрани от З. Магаев, названията на месеците при чеченците и ингушите отговаряли на техните богове или на важни селскостопански дейности:

1. Нагжи-бутт – 22 декември – 22 януари. Нагж означава "гъб". При ингушите годината започвала с месеца Нагжигонцар (нагжиганцхой) бутт - "Месец на гъбовия огън", който съответства на януари и празникът честван в този месец се считал за най-главен.
2. Мархи (Мархий)-бутт – 22 януари – 22 февруари;
3. Буэкарз (Бэкарз)-бутт – 22 февруари – 22 март. Месец на кукувица -буэкарз. В този месец не се разрешавало на младите хора да се женят и омъжват.
4. Тушоли-бутт – 22 март – 22 април. Тушоли (Туш) е богинята на пролетта при чеченците. В този месец се правели повечето сватби.
5. Сели (Села) -бутт – 22 април –22 май. Села (Сели) е главният бог-гръмовержец на чеченците.
6. Мангал (Мангала) -бутт – 22 май – 22 юни (мангал – коса, месец на сенокоса)
7. Мятсел (Мятсели, Мятчели) -бутт – 22 юни – 22 юли; Месец на божеството Мятсел.
8. Егиш-бутт – 22 юли –22 август. Месец на бога Егиш. При ингушите е Мяцхали бутт - месец на божеството Мяцхали.
9. Таб (Тов, Тау) -бутт – 22 август – 22 септември. Месец на бог Таб. Месец на повторния сенокос.

10. Аргар (Аърха) -бутт – 22 септември – 22 октомври. Месец на бога Аргар. Месец на събирането на овцете.
11. Эрх (Эрхи) -бутт – 22 октомври – 22 ноември. Месец на бог Эрх.
12. Огой (Оагой) -бутт – 22 ноември – 22 декември; Месец на бога Огой.

При гревните ингуши и чеченци, завършването на старата година и настъпването на новата се поставяло в зависимост от движението на Слънцето по небосклона. Съгласно техните митове, през лятното и зимно слънцестоене, Слънцето отива на гости при своята майка: през лятото ѝ гостува три седмици, а през зимата – три геноноция. Излизайки от дома си, Слънцето пътешествало в продължение на шест месеца, след което се връщало у дома преди да се впусне отново в шестмесечно пътешествие. Считало се, че старата година свършва в последния ден преди зимното слънцестоене, т.е. на 21 декември.

Най-важният предхристиянски новогодишен празник при чеченците и ингушите се чествал през нощта срещу 25 декември. За празника се ковели много животни. Преди празника, огънят в огнището се подновявал и необходимата храна се изпичала и сварявала на новия огън. В стаята с огнището се внасяло гълго предварително изсушено гърво от гъб, което се запалвало откъм гърнера. Времето за пълното изгаряне на гървото определяло продължителността на празника. Самият празник за семейството започвал в този момент, когато горящото от единия си край гърво се скъсвало готолкова, че можело да се затвори вратата. Празникът съдържал обилно ядене, пиене, песни и представления на клоуни и артисти. За празника се изпичали хлябове от пшенично брашно. Най-важният хляб бил кръгъл, с лъчеобразни линии започващи от центъра (символ на Слънцето). В хлябовете слагали монети, хлебни зърна и др., по които гадаели кой с какво ще бъде богат през новата година. Преди Новата година в чеченските села ходили млади мъже или момчета (колегари) с обрънати навън шуби, с рунтави маски и рога или с намазани със сажди лица. При ингушите, новогодишният празник се наричал “наджган-цѐй” – (гърбов огън) както и самият месец. По време на празника, младежите, мъжете и жените, събрани в отделни групи ходели на гости и се поздравявали с настъпването на новата година, пожелавайки си щастие и благополучие в новата година.

Този празник на гревните чеченци и ингуши съвпада по дата и има еднакво съдържание и смисъл с българския предхристиянски празник Бъдни вечер, който също се чества през нощта срещу 25 декември със запалване на отсечено гърбово гърво, наречено Бъдник [15]. Чеченското название на горящото гърво – “гула” произлиза от глагола “хила” – “да бѐда” и по смисъл съвпада с българското название “бъдник”. “Бъдни вечер” може да се етимологизира като “вечер на бъдното, начало на идната нова година”. В българския празник също има обреден хляб – кръгла “баница с късмети” и колегари, които ходят от къща на къща. В някои области на България, подобен ритуал с горящо гърво се извършва и на Игнажден (Единак, Поляз), през нощта на 21 срещу 22 декември. По съдържание и момент на настъпване, този празник е свързан с геня на зимното слънцестоене. При българите празникът има явен езически характер и отразява вярата, че на този ден небето се отваря и младият бог – Слънцето идва при хората като слиза по високо гърво [10, с. 40 и 154]. Съответно, на отсеченото гърбово гърво се гледа като на бог, който носи здраве и имот в къщи.

Важно място в предхристиянските новогодишни празници и обряди на гревните чеченци, ингуши и други кавказки народи заемало и т.н. коледуване – изпълнение на новогодишни песни и благопожелания. Групи от преправени младежи ходели от къща в къща и изпълнявали коледни песни с пожелания за здраве, имот и благополучие през новата година, а стопаните щедро ги гарявали с подаръци.

Интересно е, че на 25 декември (Коледа) или десетина дни по-рано българите колят прасе, което те наричат “огоено” прасе, а предходния месец при чечено-ингушите се наричал Огой, месец на божеството Огой. В народната етимология Коледа се обяснява от “коленето” на прасе, а произходът на “огоен” е неясен.

Друг интересен новогодишен обичай при ингушите и чеченците е обредната игра “Наджгонцх”. Чрез нея се чествало раждането на Слънцето в периода на зимното слънцестоене. Група младежи предварително построявали от сняг дом-крепост на Слънцето и приготвяли много снежни топци – ягра. На 22 декември, когато Слънцето пристигало в своя дом, с помощта на снежните топци и в присъствие на много зрители, младежите разрушавали построената снежна къща, с което помагали на Слънцето да излезе от своя “зимен дворец”. При това се произнасяли заклинанията: “Малх, гІахеца!” – Слънце, пусни ни вътре!, и “Малх, арабала!” – Слънце, излизай!.

Подобен обичай е бил много разпространен при ранните волжски българи до приемането на исляма и малко след това, както свидетелстват хрониките на арабския мисионер Мохамед Ибн Фадлан от 955 год. Съгласно описанието на Хаджи-Омар, Нардуган (Мардуган, Мардукан, Нардуан) е български национален празник “Рождество на Мардукан”. Мардуган се празнувал в периода на декемврийското слънцестоене. В последствие бил заимстван от християните и преправен на “Рождество Христово”. Изграждала се снежна крепост, в която се поставяла кукла на злия бог “Тама-Тархан” (вероятно “тъмния управител”). Участниците в празника си поставяли маски и се разделяли на две половини. Едните защищавали снежната крепост, а другите се стремели да влязат в крепостта с помощта на огромно чучело на кон, бик или камила, направено от бял материал. По време на шествието бялото чучело било носено на високи копия или возено на каруца, а всички пеели и свирели на тръби и тъпани. Крепостта се превземала обезателно а куклата на злия бог се окачвала на гърво. Подобно бяло чучело било използвано и от ранните чечено-ингушки колегари по време на тяхното коледуване.

Подобна зимна церемония е описана и в книгата Джагфар тарихъ [16]. Участниците правели снежна крепост и после я подлагали на символичен шурм. Ако “защитниците” на крепостта упорствали, то “нападателите” се покачвали на върха на голямо гърво и викали: “Ето Слънцето, великият цар Кубер влезе – могъщо и блестящо, ослепител на враговете! Хас мардуган, Хас мардуган! Бъди винаги наш защитник и помощник!”. Тогава “защитниците” закривали лицата си с ръце и падали ничком, а “нападателите” заемали “крепостта” и окачвали чучелото на “вражеския цар” на върха на гървото. Този обичай бил типичен за жителите-бурджани на град Болград. Друга характерна черта на българите – бурджани била наричането на върховния бог

Слънце с името Кубер или Сувар (от тук Сурва, сурвакар и сурвакане при дунавските българи!). При ранните дунавски българи такъв обичай не е описван, вероятно поради строгата забрана на новата религия. Имайки пред вид сценария на играта и смисъла на цялата новогодишна обредност, фразата "Хас, хас, мардукан" може да се преведе като "Слънце, Слънце разбий ги, умори ги, размажи ги!" от иранското название на Слънцето Хорс и основата на общоиранския (и индоевропейски) глагол MAP – умирам, смърт. На санскрит "мардхана" означава "смилащ", например шатру-мардхана = "който смила врага" (Г.М. Бонгард-Левин. Древноиндийска цивилизация. Философия, наука, религия. Изд. наука и изкуство. София. 1982, с. 318). Този превод се подкрепя от наличието на българската диалектна дума "размартикосан", която означава "разтурен, разглобен, съсипан" [17].

Пълното припокриване на празнично-обредната система, характерна за периода на зимното слънцестоене при древните чечено-ингуши и при ранните и съвременни българи показва голямо сходство в предхристиянските календари на двата народа. Присъствието на тези най-важни празници и тяхното еднакво съдържание, смисъл и ритуалност и при чечено-ингуши и при българите демонстрира наличието на общ и съвпадащ елемент от календарите на двата народа – началото на новата година. Горните факти могат да се приемат като ново доказателство в полза на твърдението, че началото на календарната година при прабългарите също е свързано със зимното слънцестоене. Хипотезата, че новата година при прабългарите е започвала в геня на пролетното равноденствие, както е при повечето средиземноморски и ирански народи, не се подкрепя от горните факти.

Настоящото изследване представя нови доказателства, че началната точка на прабългарския календар съвпада със зимното слънцестоене.

Пред вид на факта, че месеците в чеченския календар са започвали на 22 число се счита, че фактическото начало на чеченската нова година е 22 Декември, докато 25 Декември е бил празник на възбуждащото се Слънце. В традиционната българска празнична система също съществуват два такива празника, разположени на същите дати и с подобно съдържание – Еднажден и Бъдни вечер. Може да се допусне, че при прабългарите тези два празника са имали същото значение, както при кавказките им съседи, първият е начало на годината, а втория – ден на възбуждащото се Слънце.

От факта, че началото на годината и началото на всеки месец при нахците и прабългарите е започвало на 22 число от месеца по днешния григориански календар може да се направят важни изводи. Например, може да се очаква, че първият прабългарски месец, алем, е започвал на 22 декември и е бил вероятно месец на главния бог на прабългарите – Слънцето. Може би началото на седмия прабългарски месец съвпада с Еньовден – 24 юни, денят на лятното равноденствие, а началото на осмият прабългарски месец с Илинген (20 юли), денят на св. Илия. Това са все много важни православни празници, наситени с много езическо съдържание.

От всички старозаветните Божи угодници единствено на св. пророк Илия са посветени безброй православни храмове. Но защо е така? Защо нямаме храмове посветени на праотеца Авраам, боговидеца Моисей или псалмовеца Давид? Защо народът

ни почита този пророк повече от всички други старозаветни личности? Илинген може да е свързан с Анишър [18] (Янкул, бог Кул) – прабългарския бог на гръмотевиците и светкавиците, съответстващ на чеченския бог Села. Богът на гръмотевиците и светкавиците е общ персонаж в митологията на много народи. При индийците той носи име (Ангир, Ингра) подобно на това при прабългарите (Анишър) и се изобразява като човек, качен на колесница, теглена от мощни коне [19, с. 37]. Вероятно прабългарите са си представяли Анишър по същия начин както индийците, за което говори факта, че при християнизирването на българите, един от староеврейските светци (св. пророк Илия – Elia – VIII-ми в. пр. н.е.) придобива в религиозното съзнание на българите същите божествени атрибути (Фиг. 1). При своята смърт св. Илия се възнеса на небето, качен на колесница, теглена от коне. Намирайки се на небето, св. Илия върши същата функция, каквато е вършил индийският бог Ингра, чеченският Села и, вероятно, прабългарският Янкул – той е предупреждавал с гръмотевица всеки, който вършел несправедливост, след което го наказвал със светкавица, ако този не се вразумявал. Не случайно, учудващо много български черкви носят името на св. Илия. Причината за тези факти може да бъде, че при християнизирването на българите, бог Янкул вероятно е предал своя образ на новия небесен герой, който носи подобно име – Илия. Счита се, че св. Илия е своеобразен наследник на езическите богове на гръмотевицата и гръжда Зевс, Перун, Янкул (Анишър), Тор, като древните езически представи се приспособяват постепенно към култа на християнския светец.

Фиг. 1. Изображение на св. Илия като повелител на светкавиците, гръмотевиците, градушките.

Могат да се посочат говори в полза на твърдението, че някакъв ден, предхождащ и близък до 28 март (може би 25 март ?) е бил голям празник по прабългарския календар. На този ден в Плиска, в 866 г. е избухнал болярският

бунт срещу княз Борис, заради “въвеждането на лош закон в гържавата”. В бунта са участвали 52 боляра от всичките 10 комитата на гържавата. С много малко сили и почти без жертви, бунтът е потушен, като всички участници са загържани. Според византийска хроника 52-та боляри и техните първи синове са екзекутирани (което едва ли е вярно), а останалите участници – освободени. По всичко изглежда, събирането на толкова много боляри и хора в столицата Плиска по това време на годината е било обичайно и ежегодно събитие (празник). Това обяснява пълната изненада и неподготвеност на княза, който със сигурност е знаел за недоволството на голяма част от дворянството и благородниците в гържавата му.

Преди няколко години руският изследовател Анатолий Турилов откри в ръкопис от XIII-XIV век сведения, че през Средновековието в църковния календар се е чествала победата на св. княз Борис над бунтовниците. Датата на календарното честване е била 28 март. Коя е била годината на бунта? Според Златарски бунтът следва да бъде отнесен "към началото на 866 г.". Същата година за бунта на болярите се посочва и от Анатолий Турилов и от архиепископ Хинкмар. Тъй че, при наличните понастоящем данни, можем да приемем, че бунтът, който св. Борис потушава, е станал на 28 март (четвъртък) 866 г. или няколко дни преди това.

От гледна точка на бунта това наистина е било много подходящо време. Съгласно прабългарската религия, четвъртъкът е най-благоприятният ден от седмицата, след неделята (генят на Слънцето), защото този ден е под властта на Юпитер (Янкул, Анишър), най-благосклонната към хората планета след Слънцето. Има още една причина поради която, датата 28 март е значима в ранната българска история. Точно на този ден, 28 март, но 33 години преди това (тройката е свещено число за прабългарите), е бил обезглавен Енравота, най-големия син на Омортаг заради открита подкрепа в полза на християнството. По този повод на 28 март Църквата и до днес чества паметта на първия български светец-мъченик княз Енравота-Воин-Боян. Самото предположаемо обезглавяване е станало през 833 г.

Други традиционни български празници, които със сигурност имат предхристиянски корени и се празнуват близо до 22 число на съответния месец са посочени в таблицата по-долу. Наличието на такива важни празници със силно съхранено предхристиянско съдържание все около 22 число на всеки месец подкрепя предложената по-горе престава за структурата на прабългарския календар.

№	Дата	Празник	Смисъл на празника	Християнско название и смисъл
1	21 Декември	Единак, Егнажген	Край на старата и начало на Новата година според календара на прабългарите	Игнажген, ден на св. Игнатий. Игнатий е латинско име, което означава "огън".
3	февруари			
2	20 януари	Петльовген	Езическа жертва, петел, черна кокошка	
2	22 март	Тогоровген		
4	25 март	Благовец	Ден близък до пролетното равноденствие, затопляне на времето, начало на селскостопанската работа, раздвижване на влечугите. Посрещане на лятото, гонят се змиите и гушерите.	Благовещение - съобщава се на гева Мария, че е бременна.
5	23 Април	Гергьовген	Прави се езическа жертва – коли се агне! Приготвя се кутмач – той се прави от гъсто овче мляко между месеците юли и септември.	
6	май			
7	24 юни	Еньовген	Лятно слънцестоене, ден в който билките имат най-лековита сила.	
8	20 юли			Илинген, ден на св. Илия
9	29 август	Секновение	Начало на застудяването и прибирането на влечугите. Секновение означава "застудяване", от "сеч" = стуг.	Ден на отсичане главата на Йоан Прегтеча
10	септември			
11	26 октомври	Димитровген	Най-личен ден на есента, край на земеделската работа на полето, народното начало на зимата. Свети Георги носи лято, свети Димитър – зима. Коли се петел.	Димитровген
12	ноември			

Няколко века след възникването и разпространение на християнството, денят Рождество Христово е привързан към неизкоренения ден на възраждане на Слънцето. В предхристиянската гревност големият празник на възраждащото се Слънце (25 декември) е имал почти международен характер за Стария свят (Египет, Рим, Персия). В езически Рим той се отбелязвал като култ към Митра – слънчевия бог на гревните перси. В тази връзка Фламарион в своята “История на небето” пише, че в

древноегипетската традиция Слънцето е изобразявано като юноша по време на пролетното равноденствие, като мъж с голяма брада в геня на лятното слънцестоене, като старец в геня на есенното равноденствие, а в геня на зимното слънцестоене като бебе –младенец. За разлика от кавказките нахчи и съседите им българи обаче, тези народи не са придавали на този празник новогодишен характер, защото в техния календар годината е започвала на друга дата, най-често от геня на пролетното равноденствие. Древните нахчи и кавказките българи са съединявали този празник с новогодишната обредност на техния оригинален календар, защото тяхната година е започвала от геня на зимното слънцестоене. По тези причини, езическите корени на Бъдни вечер, Колегуване и Егнажден при съвременните българи не биха могли да имат тракийски и балкански произход, а вероятно са наследени от прабългарите.

В действителност, сходният при прабългари и нахчи предхристиянски календар има много гревни корени, водещи южно от Кавказ, в Близкия изток. Преди повече от 2100 години там е употребяван pogodben календар, днес условно известен като кумрански, по името на пещерата, където в 1947 г. са открити пергаменти с неговото описание. Това описание ние гължим на еврейската религиозна община на есеите (примерно II-ри в.пр.н.е.). Съгласно Анни Жобер [20] този календар е слънчев и има следните особености. Годината се е състояла от 364 дни, 52 негели и 12 месеца. Месеците са разпределени в четири примесечия от по 91 дни, като всеки първи месец на примесечието е имал 31 гена, а останалите два - по 30 дни. Всяка неделя имала по 7 дни, като дните от седмицата са симетрично разположени: новата година и първият месец на всяко примесечие са започвали в сряда (!), всяка дата и всеки празник винаги настъпват в един и същи ген от седмицата (както при прабългарския календар !). Годината в кумранския календар е имала един ген по-малко от слънчевата година. Предполага се, че тази разлика се е регулирала с подходящ добавен период, за което са изказани различни хипотези [21].

Специални изследвания [22; 23] са показали, че самият кумрански календар е заимстван от още по-ранен календар, описан в апокрифните книги № 1 на Енох, гл. 72-82 и включен в раздела “Книгата на небесните светилища”, датирани около 110 год. пр. н. е. В книгата на Юбилеите 4:16-18 и 6:30-38 също се описва този календар и се посочва Енох като негов създател. Календарът описан в книгата № 1 на Енох и в книгата на Юбилеите също е имал 364 дни (Енох 72 : 32 и гр.; Юб. 6 : 32), и 52 негели (364:7). В тази връзка е много интересно наблюдението на Бартеми [24], че съгласно календарните изчисления по тези книги, новата година винаги е започвала в геня, в който е сътворено Слънцето (т.е., 25 декември), който съгласно книгата Битие 1: 14-19 е сряда!

В книгата на Енох [25], в Главата за движението на небесните светилища, са описани два календара, единият слънчев (глава 71) и вторият лунно-слънчев (глава 72). Слънчевият календар е pogodben на горните. Той има 364 дни, разделени в месеци, повечето от които имат 30 дни, но някои са по 31 дни. Слънцето изгрява и залязва през небесни врати (месеци), които са номерирани. Когато Слънцето минава през първата врата (първи месец, начало на годината), генят има минимална продължителност, а нощта максимална. С нарастване поредността на месеца, генят расте, а нощта намалява. В четвъртия месец (врата), генят и нощта вече са равни по продължителност – генят на пролетното равноденствие. Следва моментът, когато генят е два пъти по-продължителен от нощта (генят на лятното слънцестоене), от тук може да се заключи, че този календар е създаден и ползван в географска ширина, съответстваща на Северното прикавказие. От този момент, нощта расте за сметка на геня за да достигне до изходната точка (първи месец, врата номер едно), когато имаме зимно слънцестоене. Указва се, че дължината или краткостта на дните и нощите се определя от вървежа на Слънцето. Този факт, наред с отсъствието на сравнения с хода на луната показва, че описаният календар е от слънчев тип. Съгласно номерацията на месеците, годината е започвала от геня на зимното слънцестоене – 22 декември, както при гревния чеченски календар и при прабългарския календар.

Приведените примери показват, че календарът от типа $4 \times 91 + 1$ дни с начало генят на зимното слънцестоене е бил широко известен и прилаган в района на Кавказ и Близкия изток в предхристиянската епоха. Тези примери включват календарите на чеченците, прабългарите, календарът на Енох, календарът от Кумран и другите подобни близкосточни календари. Това е важен факт, който показва, че календар, сходен с този на прабългарите, реално е функционирал в един от най-цивилизованите райони на гревния свят. Както виждаме, много (но за нещастие не всички!) елементи на този календар са възприети от по-късния Юлиански и съвременния Григориански календар, поради което той ни звучи изключително познато. Следователно, в своята кавказка родина гревните българи са усвоили и донесли в България един изключително съвършен и прецизен тип календар, който в повечето си качества съвпада със съвременния, а в някои е по-удобен от него.

През 1888 година френският астроном М. Армелин представил проект за нов календар, представляващ усъвършенстван календар от Кумран, към който са добавени един ген за обикновената и два за високосната година. В 1954 година този календар е одобрен на 18-та сесия на икономическия и социален съвет на ООН, но поради съпротивата на някои страни неговото внедряване е замразено. Прави впечатление обаче, че в международната литература кумранският календар е широко известен, докато данни за прабългарския календар все още отсъстват.

В сходния на прабългарския календар на Енох, новата година винаги е започвала в сряда, съгласно наблюдението на Бартеми [24]. Това вероятно е свързано с факта, че срядата е трети по-рег ген, в който съгласно библията [книгата Битие 1: 14-19] бог е сътворил Слънцето. От тук може да се предположи, че в прабългарския календар генят след Бъдни вечер е първата сряда в първата седмица на годината. В такъв случай, може да се предположи, че дните около прабългарските новогодишни празници ще изглеждат съгласно представената таблица № 1.

Таблица № 1. Календарен смисъл на началните дни в годината на гревните българи.

Ден от Григорианския календар	Съответен ген от	Ден от седмицата според	Календарен смисъл на геня
-------------------------------------	---------------------	----------------------------	---------------------------

	прабългарския календар	прабългарския календар	
21 Декември	364 – ти ген	Неделя	Последен номериран ген на старата година - почивен ген
22 Декември	365 –ти ген	Единак	Добаъчен, неномериран, извънседмичен ген, ген на зимното слънцестоене – празник Егнажден
23 декември	1 – ви ген	Понеделник	Ден първи на новата година - празник
24 декември	2 – ри ген	Вторник	Ден втори на новата година - празник
25 Декември	3 – ти ген	Сряда	Ден трети на новата година, сряда - Ден на възбуждащото се Слънце - най-голям празник за годината. В Стария завет е казано, че Слънцето е създадено в ген трети от сътворението на света, сряда. Празникът се чества в нощта срещу 25 декември. След IV-ти век, християнската църква пренася в този ген празникът Рождение Христово. Това е причината в първите векове след това Слънцето да се възприема като ипостас на Исус Христос.

ЛИТЕРАТУРНИ ИЗТОЧНИЦИ:

- 1.Маркварт Й. "Старобългарските изрази в нагписа от Чатлар (Крумово) и старобългарският списък на князете", сп. "Минало", кн. 7, 1912
год.; Дж. Бъри "Хронологичният цикъл на българите". Сп. Минало, кн. 4, 1910 год.
2. Йозеф Микола. Тюркско-българското летоучисление сп. Минало, 1914, кн.2
3. Геза Фехер. Именникът на българските ханове - летоучислението на прабългарите. Годишник на Народния музей 1922-1925
4. М. Москов. Именник на българските ханове - ново тълкуване С. 1988
5. Добрев, П. Царственик на българското господение. София. 1998
6. Кръстев, Г. "Прабългарският календар", Варна, 1999
7. Ковачев, Йордан. "Народна астрономия и метеорология. Принос към българския фолклор". Сборник за народни умотворения и народопис.
София: БАН. 1914
8. Димитър Маринов. "Народна вяра и религиозни народни обичаи ". Училищен преглед, 1915, № 9-10, 479-482
9. Йордан Вълчев. Българският календар. Изд. Слово. София. 2005
10. Българска митология. Енциклопедичен речник. Съставител Анани Стойчев. Издателска група 7М + Логис. 1994. София
11. История на България. Том II. Първа българска държава. Издателство на БАН. София. 1981. Стр. 67
12. Тачо Танев, Българското везмо и Изтокът, София 1941 г., глава VII
13. А. Ильясов. Тени вечности. Новая книга о средневековых памятниках горной Чечни. 2004
14. А. Дончева-Петкова. Знаци върху средновековни археологически паметници (VII-X век). София. БАН, 1980, стр. 17-18
15. Стойнев Анани. Българските славяни – митология и религия. Изд. Народна просвета. София. 1988, стр. 105
16. Бахши Иман. Джагфар тарихъ (Летопис на Джагфар). Гази-Барадж тарихъ (Летопис на гази-Барадж). 1229 -1246 година, глава 4
17. Стефан Илчев и др. Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. Под ред. на Ст. Илчев. Изд. на БАН.
София. 1974
18. Иванов И. Т. Изследване върху прабългарските названия на планетите - богове съгласно розетата от Плиска и раннохристиянски надпис
от Северна Добруджа. Анали. 2007, бр. 1-3, с.104-110
19. Бонгард-Левин. Г. М. Древноиндийска цивилизация. Философия. Наука. Религия. Изд. Наука и изкуство. София. 1982,
20. Jaubert A. Le calendrier des Juibiles et de la secte de Qumran Ses origines bibliques.- VT. 3, 1953, № 2, pp. 250-264
21. Beckwith R. T. The Modern Attempt to Reconcile the Qumran Calendar with the True Solar Year.— RQ. № 27, 1970, pp. 379—396
22. Амусин А. Д. Куранская община. Ответственный редактор И. М. Дьяконов М., Изд. Наука. Главная редакция восточной литературы изд-ва
«Наука», 1983. 328 с.
23. The Books of Enoch. Aramaic Fragments of Qumran Cave 4. Ed. by J. T. Milik with the collaboration of M. Black. Ох., 1976, pp. 273-297
24. Barthelemy D. Notes en marge de publications recentes sur les manuscrits de Qumran. RB. 59, 1952, № 2, pp. 199- 203
25. Вуктор, Роберт-Жан. Бог и боговете са били хора. Светлина върху книгата на Енох. София. 1982. стр. 156 –159

A protobolgár naptárral kapcsolatos eddigi kutatások a jellegzetes állatneveket viselő évciklusaira, valamint az év belső struktúrájára és kezdőnapjára összpontosítottak. A 12 éves állatciklus megléte a legpontosabban megállapított, vitathatatlan sajátossága, bár eredete nem tisztázott. A legtöbb bizonytalan részlet a protobolgár naptári év kezdőnapjával kapcsolatban merül fel: egyesek december 22-ére, mások március 22-ére teszik.

Az ókorban többféle naptárt használtak, közülük mindegyik az alábbi három típus valamelyikéhez tartozott: holdnaptár, hold-nap naptár és szoláris naptár. A 12 hónapos holdév 354, 36706 napból, a napév 365, 2422 napból áll. A holdnaptárban az évet 354 napra kerekítik, amelyek 12 holdhónapra oszlanak, a szoláris naptárban 365 nap oszlik 12 hónapra. A naptár csúsztatását az év reális hosszához képest mindkét esetben szökőnapokkal vagy szökőhónapokkal korrigálják. A legősibb, primitív holdnaptár alapvető hibája az évkezdet „mozgása”, amely minden évben 11 nappal előbbre kerül. Ezt részben kiküszöbölik a hold-nap naptár néven ismert holdnaptárok, amelyek beiktatnak szökőhónapokat (interkaláció). Az ilyen típusú naptárokból az adott számú teljes holdhónapoknak más számú teljes napévekkel történő kiegyenlítése érdekében szökőhónapok kerülnek beiktatásra. A leggyakoribb az ún. Meton-ciklus, amelyben minden 19. napév 7 holdhónappal egészül ki. Ezen naptárok esetében az újév egy adott kiválasztott naphoz képest kb. 30 napos intervallumban mozog. A modern muzulmán kalendárium tipikus holdnaptár beiktatások nélkül.

A holdnaptárok közül a legpontosabb a babiloni és a kínai. A babiloni tizenkét 29 vagy 30 napos holdhónapból állt. A beiktatást úgy oldották meg, hogy minden 19. évhez hozzátettek hét szökőhónapot. Az újév a tavaszi napéjegyenlőség körül mozgott. Ezt a kalendáriumot átvették az óirániak is, és a Kr. e. VI. századig használták, amikor bevezették az ún. zoroasztriánus naptárt, amely alapjaiban megegyezett az egyiptomi szoláris naptárral, de az újév a tavaszi napéjegyenlőség (Nouruz napja) körül mozgott. A XI. században bevezették a szökőévet ebben a naptárban, így az újév mindig a tavaszi napéjegyenlőség napjára esett. A kínai hold-nap naptárban szintén volt babiloni típusú (Meton-féle) beiktatás, de az újév január hónap vége körül mozgott, a rizsvetés kezdetén. Ráadásul 12 éves állatövi ciklust tartalmaz, amelynek kezdete és eredete nem teljesen világos.

A legtekélyesebbek a holdnaptárok, mivel kisszámú beiktatással pontossá válnak. Az első szoláris naptár az óegyiptomi. Eredetileg az év a nyári napforduló napján kezdődött, és 360 napból állt, amelyek 12 hónapra voltak elosztva (ezt valószínűleg a sumérektől vették át), egy hónap pedig 30 napos volt, amely nyilvánvaló kapcsolatot mutat a holdnaptárral. Később az év végéhez hozzá kellett tölteni még 5 napot, hogy megközelítőleg kiegyenlítsék az egyiptomi naptári évet a napévvél. Ebben a formájában (12 x 30 nap + 5 kiegészítő nap) az egyiptomi naptárt mintegy 4000 évig használták. Negyed nap hiánya miatt az újév és minden ünnep mindig előbbre került, és 1461 év alatt került vissza kezdeti helyére. Kr. e. 46-ban Gaius Julius Caesar római császár Rómában is bevezeti azzal a módosítással, hogy a hozzátoldott 5 napot elosztja különböző hónapokra, így a hónapok már nem egyforma hosszúak. Minden negyedik évben beiktatnak még egy napot. Az újév január 1-jén, a császár születésnapján kezdődik. 325-ben a niceai zsinat az egész keresztény világra nézve kötelezőnek fogadja el a Julianus-naptárt. Később Gergely pápa tökéletesítette ezt a naptárt további magasabbrendű interkalációkkal, ami lényegében megszüntette a naptár késését a reális asztronómiai évhez képest. Az interkalációs szoláris naptárokat az különbözteti meg a többi naptártól, hogy az ünnepek és a jeles napok nem mozognak benne.

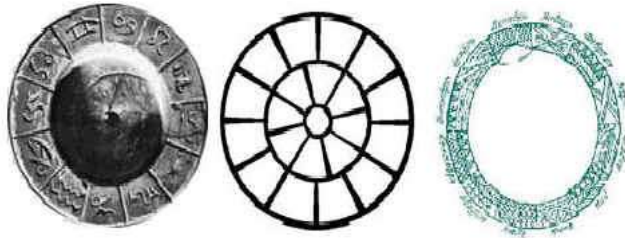
A protobolgár kalendáriumról nem született nagyon részletes leírás, mivel nem áll rendelkezésünkre elegendő adat. Általában történelmi dokumentumok, valamint a hagyományos bolgár mitológia és folklór adatai alapján, illetve az ősi bolgárokkal rokon vagy velük szomszédos népek hasonló naptáraival elvégzett összehasonlító elemzés segítségével rekonstruálják. Kezdetben úgy vélték, hogy a legprimitívebb holdnaptártípushoz tartozik (Markvart, J.: Óbolgár kifejezések a csatolari (Krumovo) feliratan és a fejedelmek óbolgár névsora. Minalo folyóirat, 7. szám, 1912; G. Berry: A bolgárok kronológiai ciklusa. Minalo folyóirat, 7. sz., 1910) Egy magyar tudós, Mikola József (Török-bolgár évszámítás. Minalo folyóirat 2. sz., 1914) úgy véli, hogy az ősi bolgár naptár türk eredetű, és a kínai nap-hold ciklikus naptár átvétele. Egy másik magyar tudós, Fehér Géza (A bolgár kánok névsora – a protobolgárok időszámítása. A Nemzeti Múzeum évkönyve, 1922–1924) helyesíti ezt a hipotézist, feltételezve, hogy a protobolgárok jóval a türkök előtt vették át a ciklikus állatnaptárt. Azonban erre a hipotézisre sincsenek komoly érvek, minthogy megállapították, hogy a kínaiak akkor vették át a 12 éves állatövi ciklusokat, amikor a protobolgárok már a Kaukázus közelében voltak.

Az újabb szerzők (M. Moszkov: A bolgár kánok névsora – új értelmezés. Szófia, 1988) a protobolgár naptárt hold-nap naptárként próbálják megmagyarázni. A legújabb kutatások azonban azt bizonyítják, hogy szoláris típusú naptárról van szó (Dobrev, P.: A bolgár tiszteletreméltóság cári könyve. Szófia. 1998; Krasztev, G.: A protobolgár naptár. Várna, 1999). A bolgár tradicionális folklór anyagainak segítségével megállapítható, hogy az év 365 napból állt, amelyek közül az egyik különálló volt. A maradék 364 nap négy egyforma csoportra oszlott. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy minden csoportban 91 nap volt, amelyek három hónapra oszlottak el: két 30 naposra és egy 31 naposra. Az ilyen, tisztán logikai következtetés megalapozott, de más adatokkal is alá kell támasztani. A Pliszkában talált bronz naptárrozetta adatai alapján az a vélemény alakult ki, hogy a protobolgárok hetekre osztották a napokat, minden hét hét napból állt, amelyek a hét égitesttel – a bolygókkal – voltak kapcsolatban.

A protobolgár naptár e rendszerét igazolja a Jakimovo faluból származó rozetta, amelyet protobolgár artefaktnak tartanak (1.kép). Ennek a tárgynak a lényegét és rendeltetését a következőképpen lehet megmagyarázni. Nagyon sok olyan, Kínában, az ókori Egyiptomban és az újabb időkben a Csernyahov-kultúra területén (Ukrajna) naptárként használt, kör alakú tárgy ismert, amelyek csak egy 12 szegmensre osztott kört tartalmaz (2-3. kép). Minden szegmenst egy hieroglifa jelöl vagy jellegzetes jelekkel van felosztva. Az ezekben a körökben lévő jelek mutatják az éghajlat sajátosságait, a mezőgazdasági munka jellegét, valamint a különböző évszakok és hónapok legfontosabb ünnepeit. A Jakimovói rozetta valószínűleg szintén egy naptár, amint azt az alakja és szegmenseinek száma mutatja. Ez a naptár azonban három koncentrikus körből áll, a külső 12 szegmensre van osztva, amelyek a naptári hónapoknak felelnek meg. A középső kör négy egyenlő nagyságú szegmensre van felosztva úgy, hogy mindegyikhez három hónap tartozik a külső körből. Ezek a szegmensek a négy évszaknak felelnek meg, mindegyik 91 napból áll. A legbelső kör izolált, üres és valószínűleg az év legfontosabb napját, a kiegészítő 365. napot szimbolizálja, amely edinak vagy ednazsden néven ismert. A Jakimovói rozettába be van rajzolva néhány szoláris szimbólum, amelyekkel Pliszkában, Preszlavban, Madarában stb. sok helyen találkozhatunk. Minden egyes köre, közepén a ponttal, jellegzetes szoláris szimbólum, a középső kör radiális sugarai derékszögű keresztet alkotnak, ami szintén szoláris szimbólum. Ez a kereszt egy körbe van rajzolva, ami ismét csak szoláris szimbólum. A középpontból kiinduló

sugarak a körök rádiuszain helyezkednek el és a középponttól távolodva egyre vastagabbak. Ez a kör alakú test energiakisugárzó képességét hangsúlyozza. A jakimovói rozetta egészében véve a napot szimbolizálja, és a naptár szoláris jellegét hangsúlyozza. A középső kör tartalmaz még négy vonalat, amelyek szerepét nehéz megállapítani. Valószínűleg arra utalnak, hogy minden négy évben van egy szökőév, amely egy nappal hosszabb a másik három szokásos évnél.

Az a vélemény, hogy az izolált 365. nap fontos össznemzeti ünnep szerepét játszotta, utána kezdődött a naptári napok számolása. Sok kutató azt feltételezi, hogy ez a népnyelven ednazsdennek, edinaknak vagy poljaznak nevezett hagyományos bolgár folklórünnep (amely ignazsden néven került be a keresztény ünnepek körébe – ez a december 21-ről 22-re virradó éjszaka). Van egy másik bolgár folklórünnep is, a december 24-éről 25-ére virradó éjszaka (badni vecser, karácsonyjé – Krisztus születése), amit hasonló szimbolikával ünnepelnek. Mindkét esetben tölgyfatuskót gyűjtanak (badnik), és mindkét esetben úgy vélik, hogy utána kezdődnek az ún. „piszkos napok” (Bolgár mitológia. Lexikon. Összeállította: Anani Sztojcevs. 7M + Logisz Kiadói Csoport. 1994. Szófia, 40. és 154. old.).

Ennek a naptárstruktúrának a legfontosabb sajátossága, hogy minden évben minden nap és ebből kifolyólag minden ünnep a hét ugyanazon napjára esik. A mozgás hiányára és az újév, ednazsden stb. ünnepek szigorú fixáltságára való tekintettel levonhatjuk azt a következtetést, hogy a protobolgár naptár szoláris típusú, és a megfelelő interkalációk segítségével kiválóan kiegyensúlyozott volt a napévvvel. Ez minden bizonnyal minden negyedik évbe egy-egy szökőnap beiktatásával érték el. Nem kizárt a magasabb rendű interkalációk megléte sem. Ebben a formájában ($4 \times 91 + 1$ nap) a protobolgár

szoláris naptár sem az egyiptomi és a vele rokon zoroasztriánus típusúra, sem a római Julianus-naptárra nem hasonlít. Például elég későn, méghozzá a VI. században Örményországban az egyiptomi típusú szoláris naptárt használták ($12 \text{ hónap} \times 30 \text{ nap} + 5 \text{ kiegészítő nap}$), hozzáadott hónapok vagy napok nélkül. A protobolgár naptárban nincs meg a kiegészítő 5 nap, és az újév sem esik egybe a tavaszi napéjegylenőséggel vagy a nyári napfordulóval. Ráadásul a protobolgár naptár ciklikus, az évciklus egy jupiteri évet ölel fel ($12 \text{ napév állatnevekkel}$). Az ősi naptárak közül a kínait leszámítva a zoroasztriánus szintén ciklikus volt, de egy ciklus 30 évig tartott benne (egy szaturnuszi év).

A szenteste, a karácsonyköszöntés (koleduvane) és az újévköszöntés (szurvakane) kapcsolatban áll a megfelelő csecsen-ingus ünnepekkel, így a mai bolgároknál nem lehet szláv vagy trák eredetű, azt a protobolgároktól örökölték. Következésképpen Bulgária első benépesítőinek jelentős részét ők képezték. Néhány szláv népnél, például az oroszoknál, az ukránoknál stb. szintén van karácsonyköszöntés, de náluk ez újévi ünnep vagy átvett, illetve más jelentése van, mivel az újévet a szlávok a legtöbb indoeurópai néphez hasonlóan a tavaszi napfordulón ünnepelték.

Enoch könyvében (Victor, Robert-Jean: Az isten és az istenek emberek voltak. Enoch könyvének megvilágítása. Szófia. 1982. 156–159. old.), az égi fénytestekről szóló fejezetben két naptár leírását olvashatjuk, az egyik egy szoláris (71. fejezet), a másik egy hold-nap naptár (72. fejezet). A szoláris naptár 364 napot tartalmaz, ezek hónapokra vannak osztva, a legtöbb hónap 30 napos, de van néhány 31 napos is. A nap számozott égi kapukon át (hónapok) kel fel és nyugszik le. Amikor a nap átmegy az első kapun (első hónap, az év kezdete), a nappal a lehető legrövidebb, az éj pedig a lehető leghosszabb. A hónap sorszámanak növekedésével nő a nappalok és csökken az éjszakák hossza. A negyedik hónapban (kapuban) a nappal és az éjszaka már egyforma hosszú – ez a tavaszi napéjegylenőség napja. Majd eljön az az időszak, amikor a nappal kétszer olyan hosszú, mint az éjszaka (a nyári napforduló napja), amiből arra lehet következtetni, hogy ezt a naptárt olyan földrajzi szélességen hozták létre és használták, amilyeneken a Kaukázus északi lába is fekszik. Ettől az időponttól kezdve az éjszaka hossza nő a nappal rovására, mígnem ismét eléri a kiindulópontot (az első hónapot, az egyes számú kaput), amikor a téli napforduló van. Kitűnik, hogy a nappalok és az éjszakák hosszúsága vagy rövidege a nap járásától függ. Ez a tény, azzal együtt, hogy a hold járásával való összevetés hiányzik, azt bizonyítja, hogy az előbbieken leírt naptár szoláris jellegű. A hónapok számozásának megfelelően az év a téli napfordulóval kezdődött, december 22-én, ahogyan az ősi csecsen és a protobolgár naptárban is.

A bemutatott példák azt bizonyítják, hogy a $4 \times 91 + 1$ nap típusú naptárok, amelyek első napja a téli napfordulóra esett, nagyon elterjedtek és széles körben használtak voltak a Kaukázus és a Közel-Kelet vidékén. Ezek a példák a csecsenek, a protobolgárok és valószínűleg az alánok naptárát, Enoch naptárát és a Kumrán-naptárt foglalják magukba. Ez a fontos tény azt bizonyítja, hogy a protobolgárok naptárhagyományaihoz hasonlóak léteztek, és az ókori világ egyik legcivilizáltabb részén használták őket. Nehéz megmondani, ki használta elsőként, mindenesetre Enoch naptáráról az első leírás Kr. e. 110-ből származik, de bizonyára már jóval korábban használták.

M. Armeline francia csillagász 1888-ban bemutatta egy új naptár tervét, amely a Kumrán-naptár tökéletesített változata volt: egy napot tettek hozzá a rendes és kettőt a szökőévhez. Az ENSZ gazdasági és szociális tanácsának 18. ülésén, 1954-ben jóváhagyták ezt a naptárt, de néhány ország ellenállása miatt bevezetését befagyasztották. Feltűnő azonban, hogy a nemzetközi irodalomban a Kumrán-naptár nagyon ismert, míg a protobolgár naptár adatai hiányoznak. Ennek oka: még mindig sok bolgár történész tartja fenn azt a nehezen bizonyítható hipotézist, hogy a protobolgárok kis létszámú nomád nép volt primitív kultúrával.

Felmerül a kérdés, hogy ha a szenteste ünnepe (a december 25-ére virradó éjszaka) fontos ünnep volt a bolgárok naptári újévében, mi az ünnep lényege? Miért esik egybe Krisztus születésével? A keresztény egyház sohasem tagadta, hogy Jézus Krisztus valódi születésnapja nem ismert, és hogy a december 25-i dátumot (karácsony) az egyház választotta. Krisztus születésének az első, széles körben ismert és az alexandriai egyiptomi keresztény egyház által elfogadott dátuma az újjászülető nap óegyiptomi ünnepére esett, a téli napforduló napjára. Azt, hogy az alexandriai egyház szent atyjai Krisztus születését a szoláris naptárhoz és a téli napfordulóhoz kötötték, azzal lehet magyarázni, hogy az ókor népei a legősibb időktől kezdve úgy tartották, a nap istenként uralkodik minden fölött a világmindenségben, és a téli napforduló idején kezdenek hosszabbodni a nappalok. A világmindenség szelleme ilyenkor születik újjá és győzi le a sötétséget. Ezzel kapcsolatban Flammarión Az ég története című művében azt írja, hogy az óegyiptomi hagyományban a napot a tavaszi napéjegylenőség idején fiatalembernek, a nyári napforduló idején szakállas férfinak, az őszi napéjegylenőség idején öregembernek, a téli napforduló idején pedig újszülött kisbabának ábrázolták.

A pogány Rómában a nap újjászületésének ünnepét december 24-éről 25-ére virradóra ünnepelték, és a Mithrásznak, az ókori perzsák-zoroasztriánusok napistenének kultuszához kötődött; ezt a kultuszt az ókori rómaiak már régebben átvették. I. Gyula római pápa 337-ben szentesítette, hogy december 25. Krisztus születésnapja. A nap ünnepének Krisztus születésével való összekapcsolását nagymértékben megkönnyítette Nagy Konstantin római császár 312. október 27-én látott álma. Az ún. római csata előtt a napkorongon keresztet látott Jézus Krisztus iniciáléjával meg az „In hoc signum vinctes” (E jelben győzni fogsz) feliratot. A győzelem után Nagy Konstantin a kereszténységet a Római Birodalom államvallásává kiáltotta ki. A „pogány” napünnepnek Krisztus születésével való összekapcsolása pragmatikus lépése volt az egyháznak, amely felismerte, hogy ezt a nagyon elterjedt ünnepet nem lehet kiiktatni.

Az itt bemutatott tények azt bizonyítják, hogy a csecsen-ingusoknál és a bolgároknál a „forró tölgyfa tönk” ünnepe (nadzsgan – szenteste –, december 25.) az újjászülető Nap ősi ünnepéhez köthető. Maga a „forró tölgyfa tönk” a Napot személyesíti meg, amely a régi emberek elképzelése szerint tüzből teremti meg a fényt és a meleget az embereknek. Ez volt az egyik legelterjedtebb ünnep az ókori világban, nincs benne semmi különös, hogy a csecsenek és a bolgárok körében is, amelyek ókori népek, és sokáig egymás szomszédságában éltek.

1. sz. táblázat A naptár kezdőnapjának csillagászati és naptári értelmezése

A julianus-naptár napja A protobolgár naptár napjának sorszáma A hét napja a protobolgár naptár szerint A nap csillagászati és naptári értelmezése

december 21. 364. nap vasárnap az óév utolsó számozott napja

december 22. 365. nap edinak betoldott, héten kívüli nap, a téli napforduló napja, ünnep

december 23. 1. nao hétfő az új év első napja

december 24. 2. nap kedd

szerda az új év második napja

december 25. 3. nap harmadik nap – az újjászülető Nap napja

Figyelembe véve azt a tényt, hogy a csecsen naptárban a hónapok 22-én kezdődtek, az a következtetés vonható le, hogy a csecsen új év első napja december 22-re esett, december 25. pedig az újjászülető Nap ünnepe volt. A hagyományos bolgár folklórban szintén megvan ez a két ünnep, ugyanezekre a dátumokra esik, és hasonló a tartalmuk is: ednazsden (a december 22-re virradó éjszaka) és a szenteste (a december 25-re virradó éjszaka). Feltételezhető, hogy az ednazsden (december 22.) volt a betoldott, 365. napja az óévnek a protobolgárok naptárában, a téli napforduló napja, december 25. pedig az újjászülető Nap ünnepe.

Az ednazsden vagy edinak (egyke) elnevezés ennek a napnak az izoláltságára utal, arra mutat, hogy ez a nap a többi 364 naphoz képest különleges helyzetű. A badni vecser, badnik vagy gula elnevezés azt sugallja, hogy ezzel a nappal kezdődik a jövő, az eljövendő új idő, az új év. Másrészt az előbbieken leírt naptár és a két ünnep, az ednazsden, valamint a szenteste szertartásának értelmét megerősíti a bennük rejlő mitológiai tartalom is, amely az új „fiatal isten”, a Nap születésének megünnepléséből áll (Bolgár mitológia. Összeállította: Anani Sztocsev + Logisz Kiadói Csoport. Szófia, 1994. 40. és 154. old.).

Amint látható, az ókori világ majdnem minden népe (az egyiptomiak, az irániak, a rómaiak) ünnepelte az újjászülető Nap ünnepét, december 25-ét, de nem újév napjaként, mert az ő naptárjuk szerint az év általában a tavaszi napéjegyenlőség napján kezdődött. A nahok és a kaukázusi bolgárok szintén ünnepelték az újjászülető Nap ünnepét, de újév ünnepeként, mert az ő naptári évüknek ez volt a kezdőnapja.

A protobolgárhoz hasonló Enoch-naptárban Barthelemy megfigyelése szerint mindig szerdán kezdődött (Barthelemy, D.: *Notes en marge de publications recentes sur les manuscrits de Qumran.*— RB. 59, 1952, № 2, pp. 199—203.). Ez valószínűleg azzal kapcsolatos, hogy a szerda a harmadik nap, amelyen a Biblia szerint Isten a Napot teremtette (Mózes könyve 1 : 14–19). Ebből az feltételezhető, hogy a protobolgár naptárban a szenteste utáni nap az év első hetének első szerdája. Ebben az esetben megfelelőnek tűnik, hogy a protobolgár újévi ünnepek körüli napok az 1. táblázatban foglaltaknak. Természetesen ahhoz, hogy a fenti hipotézist bebizonyítsuk, még sok kiegészítő adatra van szükség. Valószínűleg a fent leírt napok december 21-étől 25-éig ünnepnapok voltak, ez idő alatt fizikai munkát nem végeztek. E napok száma összesen öt, ugyanannyi, amennyi a pótlólag beiktatott ünnepnapok száma az ókori egyiptomiak naptárában. Az ókori Rómában ugyanebben az időben ünnepelték a híres szaturnáliát, a legvidámabb öt egymást követő napot, amelyek alatt mindenkinek joga volt ellentétének alakjába bújni. A keresztény korban is fennmaradt az a szokás, hogy ezt az ünnepet öt egymást követő napon ünnepeljék karácsony körül

Genát Andrea fordítása

[illegible]

Колелото на живота - стенопис върху фасадата на църквата на Преображенския манастир до Велико Търново. (между другото, това е сграда с уникални стенописи, за жалост, сградата е силно занемарена и силно се нуждае от поправка и реставрация.)

Най-старият български календар е „Вечният календар“, създаден по идея на Отец Матей Преображенски (Миткалото) през 1870 г. и изографисан от тревненския зограф Венко върху една от стените на Българското народно взаимно училище в с.Михалци, Община – Павликени.

Българинът - обясняваше Й. Вълчев - ни е оставил следната формула: Българското дърво има 12 клона, на всеки клон по 4 гнезда, всичките зелени листа на дървото са 364, а едно е от бога небоядисано.

В читалищната сграда на с. Михалци, Великотърновско, е запазен "вечният календар", замислен и осъществен от отец Матей Преображенски. От Възраждането по фасадите на къщи, чешми, черкви и манастири са останали художествени произведения, свързани с календара. Строителството им е датирано не само по Христа, но и с български датировки - с изображения на съответните календарни животни.

Каменна икона от с. Пещера, Пернишко

Върху стената на читалището в село Михалци, построено през 187д година под личен надзор на Отец Матей и назовано от него „Съединение“, тревненския зограф Венко изписва „вечен календар“, по чертеж, който Матей донася от Света гора. Фреската сега е пренесена в музея на град Павликени. Срещата с нея излъчва някакъв вид радиация – който го е видял, вече не оставя същият. Подобно нещо другаде засега не се среща по нашите земи.

Календарът започва неслучайно от годината на поругаването на столнината Търново от азиатския нашественик и завършва... с 1940 година! Едно невероятно прозрение за следваща съществена дата от българската история...

ПАМЕТНА ВЕЧЕР ЗА ОТЕЦ МАТЕЙ ПРЕОБРАЖЕНСКИ СЕ СЪСТОЯ В ИСТОРИЧЕСКИЯ МУЗЕЙ В ПАВЛИКЕНИ ВЧЕРА. Уредникът на музея Нели Цонева изнесе лекция за приноса на възрожденеца 8 развитието на Павликенския край, както и за неговия живот и дело. В сградата на Историческия музей се съхранява и прочутият стенопис на Вечния календар, направен по поръка на отец Матей - Миткалото в село Михалци

Серж Папилон по данни на китайската хроника „Тан-шу“ съобщава как се е посрещала Новата година в тохарската г-ва Куча (родината на езика тохарски (б): „Отбелязването на Новата година в Куча е продължило седем дни, в дните след зимното слънцестоене. Мъжете и жените носели маски на кучета и маймуни и е пели и танцували ден и нощ по време на празника. Организирали се състезания с коне, камили и овце, и в зависимост от това какви са победителите или губещите, се гадало за годината, каква ще бъде, добра или лоша.”...и „Китайците по време на династията Тан са ни оставили сведения за ритуалите които са провеждали кучасците по време на зимното слънцестоене. Участниците са боядисвали лицата си или са носили страховити маски, за да изглеждат като животни, или призраци. Под звуците на музика маскираните учасници в шествието пръскали с вода минавачите за да прогонят злите демони.”